

FOTOQRAFIYANIN ŞƏHADƏTİ

(John Bergerin adına bağışlayıram...)

Həqiqət axtarışı

Fotoqrafiyaya münasibət əvvəl-əvvəl heç də indiki kimi sənət müstəvisində olmayıb. Foto daha çox faktı əyaniləşdirmək, saxlamaq üçün bir vasitə imiş.

İnsanlar orta əsrlərdə sanki yazının həqiqətindən yorulmuşdular. O əsrlərdən sonra yaranan fotoqrafiya donmuş anların şəhadəti idi.

Foto orta əsrlərin şəhadət gətirən canlı dəlillərini üstələdi. Bu o zamana qədər belə qaldı ki, insanlar fotolara müdaxilə etməyə - kəsib-doğramağa, düzüb-qoşmağa başladılar. İndi isə fotolara müdaxilə o qədər asanlaşıb ki, hətta günahkar adam əməlidən sonra ortaya çıxıb desə ki, filan şəkildəki adam mən deyiləm, ona insanlar daha artıq inanacaqlar, nəinki həqiqətə.

Fotoqrafiya ilə ömründə bir-birinin üzünü görməyən adamları həmyastıq etməyin, əlini siqaretə uzatmayan narkoman kimi qələmə verməyin “iki vur iki” olduğu bir zamanda foto daha əvvəlki qüdrətdə həqiqət olmaq misiyasını itirib.

Məsələn, Çe Qevara ölümündən iki ay əvvəl “yoxa çıxıbmuş”, dünyanın gözü onunla bağlı xəbərin intizarında imiş, amma elə ki, onun vəfatı ilə bağlı məşhur “gözü açıq mərhum” fotosu yayılıb, o saat söz-söhbətlər səngiyib. Bu foto məşhur inqilabçı haqqındakı dedi-qodulara son qoyub və onda çoxların ağlına da gəlməyib ki, onun ölümü ilə bağlı yayılan “fake news” - yalan, əsassız xəbər ola bilər.

Sonralar o şəkilin qəsdən o formada çəkildiyi - onu Rembranrtın “Nikolay Tulpun anatomiya dərsi” əsəri ilə müqayisə ediblər, yaxud Mantegnanın “Ölü İsa” rəsmi ilə də - məsələləri gündəmə gəlib. Amma bu yozumlar öz dövründə - o fotonun yayıldığı çağlarda ağıla gəlməyib, çünki fotoqrafiyanın həqiqətə şəhadət gətirməsi məsələsi o çağlarda çoxlarında şübhə oyatmırdı.

Orta əsrlərdə həqiqəti daha çox şahidlər, dəlillər ortaya çıxarırdı. Andlar, kitaba əl basmalar hətta qanun çərçivəsində inandırıcı idi. Sonrakı dövrdə yaranan fotoqrafiya sənəti isə mənəvi şəhadəti vizual şahidliklə əvəzlədi. Və bu fotoqrafiyanın indiki qədər inkişaf etmədiyini oyyamda bəşəriyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələ idi. Fotoqraflar həqiqəti yayanlar kimi qəbul edilir, onların fəlsəfəsi ciddi önəm daşıyırdı. Fotoqrafi anlamı üçün

ilk növbədə həqiqətə yaxın olmalısən, gerçəkliyi görəndə irəli durmağa zəhmət çəkməlisən. Ağrı-qaradan sərrast şəkildə ayıra bilməlisən. Fotolar uzaqdan da görünür, fotoqrafiya isə yox...

Anı anlamaq...

Fotoqrafiya çoxları tərəfindən ona görə hörmətli bir peşə sayılır ki, onun ərsəyə gəlməsi an məsələsidir. Məsələn, hər kəs hesab edir ki, heykəltaraş tuncu, bürüncü öz istədiyi formaya gətirmək üçün aylarla çalışır, rəngkarlar böyük əsərləri ortaya çıxarmaq üçün günlərlə tərkürlər, amma fotoqraf əlini düyməyə toxunduraraq birçə anda işini başlayır və bitirir. Adətən, insanlarda zaman anlayışına şüuraltı olaraq ehtiram var deyə insanlar sövqi-təbii düşünür ki, nəyə çox vaxt sərf edilirsə, o, daha çox qiymətə, dəyərə layiqdir. Ona görə də daha çox zaman xərclənən heykəltaraşlıq, rəssamlıq nümunələri fotoqrafiya əsərlərindən üstün sənət hadisəsi sayılır. Rəssamı anlamaq üçün zamanı, fotoqrafı anlamaq üçün isə anı, bir göz qırpmının fəlsəfəsini, o vaxt çərçivəsinə sığa biləcək sənət ömrünü başa düşməlisən. Fotoqrafiyanı sevmək üçün anın mahiyyətini, zaman miqdarını təsəvvüründə aydın canlandırmağa qabil olmalısən....

Şəkk gətirmək...

Hansısa rəsm əsərində real bir ərazinin təsvirinə baxan adamın sonradan həmin yerə yolu düşəndə tabloda gördükləri ilə həqiqi mənzərənin fərqli olması onda o qədər də təəccüb doğurmur. Amma fotoda gördüyü hansısa yerin real həyatda dəyişdiyinə şahidlik edəndə həmin kəs hökmən təəccüblənir, sanki yaddaşındakı ilə gördüyü arasındakı fərqdən diksindir. Çünki fotoqrafiyanın təxəyyül məhsulu ola biləcəyi faktını əksər insanlar özlərinə yaxın buraxmırlar. Sanırlar ki, o mənzərə hər zaman elə fotodakı kimi qalmalıymış, ordan heç bir cizgi nə artmalı, nə də əksilməliymiş. Deməli, fotoqrafiyanı anlamaq üçün anın donduğuna, dona biləcəyinə də inanmalısən. İnanmalısən ki, dünya donmuş anlardakı kimi qalmır. Fotoqrafiya dünyanın gedişatını, həyatın gərđişini yox, anı donduran bir sənətdir...

Dəyişməz qərar

Fotoqrafiya təkçə anı dondurmur, həm də fotoqrafi-

yan sənət nümunəsi yaratmaq üçün verdiyi qərarını əbədləşdirir. Hər foto fotoqrafın qərarıdır. Fotoqraf qərar verərək düyməni basır və o qərara əsasən hansısa anı yaşar edir. Fotoqrafla adı şəkil çəkənin, əlində telefon, fotoaparat tutan həvəskarın fərqi ondadır ki, fotoqraf şəkil yüz ölçülüb bir biçilən qərarla çəkir, adı şəkil çəkən isə öz məqsədi naminə. Fotoqrafı anlamaq üçün anı qərarların uzunömürlüliyinə, gələcəkdə yaşayacağına da inanmağa güc tapmalısən.

Sonsuz gözəllik

Fotoqrafiya sənətinin inkişafı rəsmi, əksi sonsuz sayda çoxaltdı. Beləcə rəsmın kiməsə aid olmaq individuallığı qeyb oldu. Rəsm əsərləri belə artıq şəkllə çevrilib divarları bəzəyir. Dahiyanə rəsm əsərləri fətolarda belə tamaşaçıya təsir edə, onları ələ ala bilir. Görünür, "klassikləri təhrif etmək olmur" həqiqəti bu məqamda da öz gücündə qalır. Orada hansısa rəngin orijinaldan cüzi fərqi, kətan, yoxsa kağız üzərində olması onun möhtəşəmlik gücünü heç endirə bilmir. Necə ki, istedadsız tərcüməçi hansısa dahinin əsərlərini korlaya-korlaya çevirdikdə belə yenə də orada insanı silkələyən mənalər tam olaraq ərilyib heç olmur. Biz fotoqrafiyanı anlamaq üçün gözəlliyin də, rahatlığın da çoxala bilən mahiyyətini qəbul etməliyik.

Sükut anı

Bu gün hər sinifdə bütün uşaqlar "fotoqrafdırlar", ailədə demək olar hər kəs "fotoqrafdır", küçədə bizi dınməzçə çəkən kameralar da, yollardakı sürətə nəzarət radarları da "fotoqrafdır". Yaxud hər kəs hər yerdə biri-birini çəkə bilər. Beləcə illər öncə şəkil çəkdirmək üçün fotoya anlarını qıyan insanlar elə zaman gəlib çıxdı ki, özləri də bilmədən ömrünü "qurban vermiş" oldu. Fotoqraflar bizdən anlarımızı, şəkil çəkənlər isə ömrümüzü sakit keçirməyi, - "düz dayanmağı" tələb edir. Fotoqrafı anlamaq üçün anın sükutuna dala bilməlisən, həmişə üzərində İlahi bir nəzərin olduğunu yadımdan çıxarmamalısən. Elə yaşamalısən ki, sonda Allahın çəkdiyi sürətin peşəkar fotoqrafın yaratdığı sayaq mükəmməl olsun, hansısa həvəskar, çəpbaxan bir "şəkil çəkənin" əlindən çıxmış kimi yəndəmsiz yox...